

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 35

«Οἱ μὲν πολλοὶ ... ἐπαινοῦσι τὸν προσθέντα
τῷ νόμῳ τὸν λόγον τόνδε»

Ο Περικλῆς, ὅμως, διαφωνεῖ.
Γιατί;

1. «ἐμοὶ δὲ ἀρκοῦν ἂν ἐδόκει εἶναι ἀνδρῶν ἀγαθῶν
ἔργῳ γενομένων ἔργῳ καὶ δηλοῦσθαι τὰς τιμὰς, οἷα καὶ νῦν... ὁρᾶτε»

Έχουμε διαφοροποίηση του
ομηρικού ιδεώδους («μύθων τε
ῥήτηρ ἔργων δὲ πρῆκτῆρ»)· ενώ ο
συνδυασμός έργου και λόγου
θεωρεῖται το ιδανικό, στο σημείο
αυτό δίνεται μεγαλύτερη ἔμφαση
στο ἔργο.

Ο Περικλῆς διαφωνεῖ με την εκφώνηση του επιταφίου λόγου, σε αντίθεση με τους περισσότερους ρήτορες, που μίλησαν σε ταφή νεκρῶν πολέμου. Επιθυμεί μίαν ἔμπρακτη εκδήλωση τιμῆς για εκείνους που ἔδειξαν ἔμπρακτα την ἀνδρεία τους. Τα ἔργα πρέπει να τιμῶνται με ἔργα (ἔργῳ - ἔργῳ, βλ. ΟΕΔΒ σ. 59). Τέτοια ἔργα εἶναι ὅσα ἐβλεπαν οἱ ἀκροατές του γύρω ἀπὸ την τελετὴ της ταφῆς (οἷα καὶ νῦν ὁρᾶτε) (βλ. Κεφ. 34). Τα ορατά ἔργα της ταφῆς τιμῶν τους νεκρούς με ἓναν τρόπο διαφορετικό ἀπὸ το λόγο: δὲν εἶναι ἐνὸς μόνου ἀνθρώπου ἡ ἔκφραση, οὔτε ἀλλάζουν ἀπὸ χρονιά σε χρονιά. Τα ἔργα της ταφῆς ἔχουν τὴ δύναμη να κρατήσουν σταθερά ὑψωμένη τὴ δόξα των νεκρῶν.

2. «καὶ μὴ ἐν ἐνὶ ἀνδρὶ πολλῶν ἀρετὰς κινδυνεύεσθαι
εὖ τε καὶ χεῖρον εἰπόντι πιστευθῆναι»

Με τὸ ἀρετάς - εἰπόντι ο ρήτορας ξαναπαίρνει τὴν ἀντίθεση ἔργου - λόγου: τῆς «ἀρετῆς» γέννημα τὸ ἔργο, τοῦ «εἰπόντος» ο λόγος (Ι. Κακριδῆς). Ο κίνδυνος που διατρέχουν οἱ ἀρετές των πολλῶν εἶναι να μὴ γίνουν πιστευτές ἀπὸ τους ἀκροατές.

3. «χαλεπὸν γὰρ τὸ μετρίως εἰπεῖν ἐν ᾧ μόλις καὶ ἡ δόκησις
τῆς ἀληθείας βεβαιοῦται»

Τὸ «μετρίως εἰπεῖν» εἶναι τὸ ιδανικὸ κατὰ τὸν ομιλητὴ. Θα πρέπει να πει ὅ, τι χρειάζεται, ὅ,τι ἀνταποκρίνεται στα γεγονότα, ὅ,τι ἔχουν κάνει οἱ νεκροὶ και επομένως δημιουργεῖται μίαν ἄλλη ἀντίθεση: ἀλήθεια -βεβαίωσις, ρήτορας -ἀκροατής. Απὸ τὸ σημείον αὐτό, ο ρήτορας φαίνεται να χάνει ἀπὸ μπροστά του τους νεκρούς με τὰ ἔργα τους και ἀπέναντί του βρίσκονται οἱ ἀκροατές, οἱ ὁποῖοι διακρίνονται σε δύο κατηγορίες:

Διάκριση ακροατών

Ξυνηιδότες και άρα εϋνοι: είναι αυτοί που έχουν άμεση αντίληψη και προσωπική πείρα, οι οποίοι αν και γνωρίζουν (ἐπίστανται), επιθυμούν (βούλονται) να ακούσουν στον υπέρτατο βαθμό τον έπαινο, ο οποίος συνεπάγεται και την αυτοεξύψωσή τους, αφού πήραν μέρος στις μάχες.

ἄπειροι: όσοι δεν έχουν προσωπική πείρα των γεγονότων. Αυτοί θα αντιμετωπίσουν με σκεπτικισμό και δυσπιστία τον έπαινο του ρήτορα. Τα στοιχεία αυτά ενισχύονται και από την έμφυτη τάση του ανθρώπου να νιώθει φθόνο, όταν ακούει κάτι πάνω από τις δυνατότητές του.

Σε ποιους αποδίδεται ο χαρακτηρισμός ἄπειροι;

Οι Αθηναίοι του 430 π.Χ. είναι δύσκολο να χαρακτηριστούν ως άπειροι, καθώς είχαν άμεση γνώση των γεγονότων, αλλά και του μεγαλείου και της δόξας της Αθήνας. Πιθανότατα, ο χαρακτηρισμός αφορά τους Αθηναίους του 404 π.Χ., οι οποίοι βίωσαν την ήττα και τις συνέπειές της, δε γνώρισαν την Αθήνα στην ακμή της και αμφισβήτησαν την επιλογή του Περικλή να οδηγήσει την πόλη σε πόλεμο. Αφού ο στόχος του Θουκυδίδη ήταν το έργο του να καταστεί κτῆμα ἐς αἰεί, δε θα πρέπει να αποκλείσουμε την πιθανότητα ο χαρακτηρισμός να απευθύνεται στο μελλοντικό αναγνώστη του λόγου, ο οποίος, ενδεχομένως, θα αμφισβητήσει την αξιοπιστία και την ακρίβεια των όσων παραθέτει ο Περικλής.

Τελικά, ο Περικλής

«χρηὶ καὶ ἐμὲ ἐπόμενον τῷ νόμῳ πειραῖσθαι ὑμῶν τῆς ἐκάστου βουλήσεως τε καὶ δόξης τυχεῖν ἐπὶ πλεῖστον».
Ο ρήτορας ακολουθεῖ την παράδοση, καθώς αυτή «ἐδοκιμάσθη τοῖς πάλαι καλῶς ἔχειν».

Διαφοροποιήσεις του Περικλή από τα προοίμια του τυπικού επιταφίου λόγου:

- Δεν επαινεί αυτόν που πρόσθεσε στο έθιμο τον επιτάφιο λόγο.
- Στέκεται κριτικά απέναντι στην παράδοση των επιταφίων λόγων.
- Η διάκριση του ακροατηρίου σε *ξυνηιδότες* και *ἄπειρους*, ενώ συνήθως στα προοίμια όλων των ρητορικών λόγων γίνεται προσπάθεια από το ρήτορα να κερδίσει την εύνοια του ακροατηρίου (*captatio benevolentiae*).

Στόχοι του Περικλή μέσα από αυτές τις διαφοροποιήσεις:

- Οι διαφοροποιήσεις του συνιστούν ρητορικό παράδοξο, πράγμα που τον βοηθά να κερδίσει το ενδιαφέρον των ακροατών – αναγνωστών.
- Προϊδεάζει για τις διαφοροποιήσεις που θα ακολουθήσουν και που παρεκκλίνουν από την τυπική δομή του επιταφίου λόγου.
- Τον βοηθούν να καταθέσει τις δικές του απόψεις για την εκφώνηση των επιταφίων λόγων.

Χαρακτηρισμός του Περικλή

- Άνθρωπος που τολμά να διαφοροποιηθεί και αντίθετα με τους ρήτορες άλλων επιταφίων αμφισβητεί την αποτελεσματικότητα των επιτάφίων λόγων.
- Ορθολογιστής και με πρακτικό πνεύμα όταν υποστηρίζει την έμπρακτη απόδοση τιμών στους νεκρούς του πολέμου.
- Βαθύς γνώστης της ανθρώπινης ψυχολογίας, πράγμα που φαίνεται στη διάκριση του ακροατηρίου σε *ξυνειδότες* και *ἀπείρους*. Άνθρωπος με διεισδυτική ματιά και με πείρα της ζωής.
- Εραστής του μέτρου (μετρίως εἰπεῖν) . Ανάκληση στη μνήμη του αναγνώστη της φράσης του Θουκυδίδη (ὅσον τε γὰρ χρόνον προύστη τῆς πόλεως ἐν τῇ εἰρήνῃ μετρίως ἐξηγεῖτο, 2.65).
- Δημοκρατικός ηγέτης που σέβεται την άποψη των περισσότερων, γι' αυτό προχωρεί στην εκφώνηση του λόγου ακολουθώντας το έθιμο και πειθαρχώντας στην παράδοση.
- Δεινός χειριστής του λόγου.

Οι αντιθέσεις του κεφαλαίου 35

α' όρος αντίθεσης	β' όρος αντίθεσης
Οἱ μὲν πολλοί	ἐμοὶ δέ
ἐν ἐνὶ ἀνδρὶ εἰπόντι	πολλῶν ἀρετᾶς
ὁρᾷτε	ἀκροατῆς, ἀκούοι, ἤκουσε
εἰρηκότων, λόγον, ἀγορεύεσθαι	ἔργῳ γενομένων, ἔργῳ καὶ δηλοῦσθαι
ὁ ξυνειδὼς καὶ εὖνους ἀκροατῆς	ὁ τε ἄπειρος
ἐνδεεστέρως δηλοῦσθαι	πλεονάζεσθαι

Κοινά σημεία στην αρχή και στο τέλος του κεφ. 35

αρχή κεφαλαίου 35	τέλος κεφαλαίου 35
τοῖς πάλοι	εἰρηκότων
καλῶς ἔχειν	ὥς καλὸν
χρὴ ἐμέ	ἐμοί
τῷ νόμῳ	τῷ νόμῳ

Κυκλική πορεία: Ο ρήτορας στο τέλος του προοιμίου επανέρχεται στο έθιμο του επιτάφιου λόγου, τελειώνει δηλαδή όπως άρχισε (νόμῳ). Σηματοδοτεῖται η ολοκλήρωση της ενότητας του λόγου. Κλείνει όλη τη θεωρητική περιπλάνηση επιστρέφοντας εκεί απ' όπου ξεκίνησε.